

Erasmusplein

Nieuwsbrief van

IVOC *Instituut voor Oosters Christendom*
 KAN *Dienstencentrum Kloosterarchieven in Nederland*
 KASKI *Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut*
 KDC *Katholiek Documentatie Centrum*
 NIM *Nijmeegs Instituut voor Missiologie*
Soeterbeeck Programma
 TBI *Titus Brandsma Instituut*

INHOUD

- 1 Religie en management: de spirit van Ubuntu
- 2 Amen
- 3 KDC blijft op Radboud Universiteit
- 4 Lezen rond de leegte
- 6 Lezende monnik schrijft weer
- 7 Niet alle allochtonen zijn moslims
- 9 Verhalen van missionarissen
- 11 KLIB
- 12 Pleinnieuws

Aan dit nummer werkten mee: Ellen Brok, Wil Derkse, Gerard Dierick, Frans Dokman, Moniek Steggerda, Jan Willemsen, Lodewijk Winkeler.

Voor meer informatie over de deelnemende instituten: zie p. 11.

Op aanvraag wordt *Erasmusplein* kosteloos toegezonden.

Adres:
 Nieuwsbrief *Erasmusplein*
 Erasmuslaan 36
 Nijmegen
 Tel. 024-361 2412
 Postadres:
 Postbus 9100
 6500 HA Nijmegen

Eindredactie:
 Valkhof Pers
 E-mail: info@valkhofpers.nl
 Basisvormgeving:
 Brigitte Slangen

Religie en management: de spirit van Ubuntu

'It's not difficult, it's different and different is worse than difficult'

Door het Nijmeegs Instituut voor Missiologie (NIM) wordt een onderzoek opgezet naar de relatie tussen inheemse spiritualiteit en duurzame ontwikkeling. Directiemedewerker Frans Dokman doet verslag van zijn bevindingen op het terrein van religie en management in Afrika.

EEN KOFFER VOL EN TOCH EEN SCHOK

Van 1988 tot 1993 woonde en werkte ik in Nigeria. Daar ben ik mij bewust geworden van de zichtbare en onzichtbare invloed van religie op de bedrijfsvoering in Nigeria. Deze invloed heeft onder meer betrekking op de relaties tussen collega's en op de wijze van leidinggeven. Binnen de handelsfirma Nigeria Afro Business waar ik werkzaam was, bestond het managementteam grotendeels uit 'expatriates' van Israëliisch-joodse en Europees-christelijke of niet-godsdienstige afkomst. De lokale medewerk(st)ers waren Nigerianen met een verschillende etnische en religieuze achtergrond namelijk Igbo-christelijk, Hausa-islamitisch en van het Yoruba-volk zowel christenen als moslims. Voorwaar, een religieus en cultureel veelkleurige groep. Voor de eerste reis naar Lagos, Nigeria, had ik mijn koffers deels gevuld met boeken over intercultureel bedrijfsmanagement. Dit vakgebied leert leidinggevend omgaan met culturele diversiteit binnen een bedrijf en is onder andere gericht op het voorkomen van groepsconflicten. Het is natuurlijk verstandig om als internationale onderneming een organisatiecultuur te stimuleren die openstaat voor andersoortige culturele invloeden. Het bevorderen van tolerantie tussen collega's kan zorgen voor een werkklimaat waarin eenieder zich thuis voelt en optimaal kan presteren. Het is echter opvallend dat er binnen intercultureel bedrijfsmanagement wel

belangstelling is voor cultuur, maar dat religie niet van belang lijkt. De vakliteratuur voorspelde mij een cultuurschok in deze onbekende culturele omgeving, maar de door mij ervaren schok betrof juist de rol en het belang van religie binnen samenleving en bedrijf.

RELIGIE ALS MACRO-OMGEVINGSFACTOR

De religieuze factor speelt een belangrijke rol binnen het contact tussen culturen zoals tussen Hausa en Igbo. De verhoudingen tussen islamitische en christelijke collega's waren gespannen wanneer er in de Nigeriaanse maatschappij een conflict tussen Hausa en Igbo was. Afhankelijk van de aard van een conflict meden en wantrouwen Hausa en Igbo ook binnen het bedrijf elkaar en vormden zij

Presbyteriaanse kerk op Yaba, Lagos.

etnisch-religieuze groepen die eveneens afstand hielden van 'expat'-buitenstaanders. Leidinggevendenegeerden deze spanning, waardoor er tussen collega's feitelijk een onwerkbare situatie bestond waarin samenwerking ver te zoeken was.

Het is een van de vele voorbeelden waaruit kan worden geconcludeerd dat een strikte scheiding tussen bedrijf en religie op de helling moet worden gezet wanneer een bedrijf werkzaam is in een samenleving waar grote waarde wordt gehecht aan religie. Binnen de bedrijfskunde wordt gesproken over 'macro-omgevingsfactoren' zoals economie, politiek en wetgeving, technologische factoren, sociaal-culturele factoren en maatschappelijke stromingen. Ook religie kan worden beschouwd als een 'macro-omgevingsfactor' die allerlei facetten van bedrijfsvoering beïnvloedt, zoals personeelsbeleid en management. In Nigeria is er geen strikte scheiding tussen bedrijf en religie en is religie van grote invloed op het bedrijf. Religie en cultuur zijn onlosmakelijk met elkaar verweven.

Een onderzoek naar conflicten binnen Nigeriaanse bedrijven bracht aan het licht dat management en bemiddelaars interveniëren in geschillen van allerlei aard, maar dat zij aan religieuze

onenigheden binnen een bedrijf de vingers niet willen branden. De opstelling van de leiding van Nigeria Afro Business stond niet op zichzelf.

UBUNTU MANAGEMENT

De geringe aandacht binnen intercultureel bedrijfsmanagement voor de functie van religie in een cultuur komt mogelijk voort uit de neiging de wereld en de mensheid te benaderen vanuit een Verlichtingsstandpunt. In grote lijnen is daarbij het uitgangspunt dat mensen wereldwijd door een proces van voortschrijdend inzicht afstand nemen van religie. Religieus zijn wordt dan beschouwd als een 'nog niet geheel tot inzicht gekomen' zijn. In Nigeria echter wordt juist ongodsdienstig zijn veelal als 'nog niet geheel tot inzicht gekomen' zijn beschouwd. Een hechte 'samenwerking' van religie en management wordt bepleit door Lovemore Mbigi die in Zuid-Afrika werkzaam is als managementconsultant en die doceert aan enkele universiteiten. Vanuit een Afrikaans perspectief richt Mbigi zich op de ontwikkeling van een managementstijl geïnspireerd door de filosofische stroming die Ubuntu heet. Het verschil met westerse filosofie betreft vooral de rol van religie en

gemeenschap. Ubuntu is een woord uit het Zulu dat menselijkheid betekent. Karakteristiek voor Ubuntu-filosofie zijn de solidariteit met de gemeenschap (een mens kan pas mens zijn door andere mensen) en het geloof dat de transcendente wereld zich ook in deze wereld openbaart. De hoogste kracht in het spirituele universum van Ubuntu is God. Maar naast God zijn er ook geesten, te verdelen in geesten verbonden met God, geesten van overleden voorouders en gewone geesten, 'spirits'. Voor veel Afrikanen zijn deze en ook soortgelijke opvattingen van grote waarde.

'SPIRITS OF MANAGEMENT'

Tijdens zijn werk bij Zuid-Afrikaanse organisaties signaleert Lovemore Mbigi verschillende tegenstellingen die de samenwerking en productiviteit belemmeren: wantrouwen tussen overwegend blank management en zwarte 'werkvloer', en het feit dat het personeel verdeeld is in etnische groeperingen. Om deze tegenstellingen te overbruggen organiseert Mbigi groepsbijeenkomsten van management en medewerk(st)ers en krijgt hij de deelnemers zo ver dat ze hun vooroordelen publiekelijk uitspreken. Dat kan confronterend zijn. Zwarten vinden hun blanke collega's stinken. Blanken vinden

Amen

Zagen wij daar onlangs Jan Roeschals vanaf een hemelwolkje neerwaarts blikken en goedkeurend knikken? Schuin achter hem rookte Gerard Pijnenborg een sigaartje en stonden Ad Manning, Jan van Laarhoven en Dries van Melsen te glimlachen, de laatste gezeten op een afzonderlijk filosofenwolkje. Uitgerekend op hun gedenkdagen, Allerheiligen en Allerzielen, heeft de Radboud Universiteit besloten het KDC integraal in Nijmegen te handhaven.

Elders in dit nummer spreekt Lodewijk Winkeler over dit besluit en hij laat weten dat de KDC-medewerkers en ook vele anderen er bijzonder gelukkig mee zijn. Lodewijk eindigt zijn bijdrage met een klassieke uitdrukking uit de katholieke liturgie: 'per omnia saecula saeculorum' (in de eeuwen der eeuwen). Het even klassieke antwoord laat Lodewijk aan de lezer over: 'Amen'. (Bij feestelijke gelegenheden, zoals deze, mag het ook 'Amen Alleluja' zijn.) Amen is een instemmende beaming (het zij zo), maar ook een afsluiting (punt uit). Beide betekenissen zijn hier van toepassing. Over dat per omnia saecula saeculorum kan uit de schatkamers van het KDC nog het volgende waar gebeurde voorval worden opgediept. Een Nederlandse pater uit de grensstreek moest in de Bondsrepubliek assisteren bij een zondagsmis. Een ter plekke geïmproviseerd gebed wilde hij plechtig afsluiten met per omnia saecula saeculorum, maar dan in het Duits. Hem schoot niet te binnen dat de Duitsers meestal 'von Ewigkeit zu Ewigkeit' zeggen. Daarom koos de pater voor de vertaling die hem het meest waarschijnlijk leek en schalde het door de volle kerk: 'in der Euwen der Euwen, Amen'.

< g

Luchtfoto van Lagos Island, zaken centrum van de gelijknamige havenstad.

Kantoorgebouwen en drukte op Lagos Island.

hun zwarte collega's lui en het spijt hun dat de Apartheid is afgeschaft want toen wisten zwarten tenminste hun plaats. Zonder deze negatieve beelden te ontkennen, beklemtoont Mbigi het gezamenlijke belang van samenwerking en de positieve elementen van de 'ander'. In de Zuid-Afrikaanse samenleving kan de 'ander' een Afrikaanse, Europese of Indiase achtergrond hebben. Iedere achtergrond heeft pluspunten: Europese *efficiency*, Aziatische werkmoraal en Afrikaanse gemeenschapszin.

Tijdens de bijeenkomsten transformeert Mbigi het algehele gevoel binnen een organisatie van confrontatie naar coöperatie. Hij hanteert een bijzondere aanpak. 'Spirits', verbonden met Ubuntu, worden ingezet om bij te dragen aan een veranderingsproces. Mbigi benadrukt dat binnen het Afrikaans christendom het bestaan van 'spirits' heel gewoon is. Ze zijn verbonden met verschillende normen en waarden, zowel positief, bijvoor-

beeld Rainmaker spirit Gobwa die staat voor moraal en waardigheid, als negatief, zoals Witch Spirit Mutakati die verbonden is met cynisme en afbraak. Mbigi leert de 'spirits' kennen door de verhalen van deelnemers over hun werk. Hij probeert de positieve 'spirits' voor de organisatie te benoemen door nieuwe verhalen rondom de goedgezinde geesten te construeren. Daarnaast gebruikt Mbigi rituelen waarin negatieve 'spirits' worden verwijderd en positieve 'spirits' weer worden verwelkomd. Medewerk(st)ers nemen deel aan de rituelen waardoor zij zich verbinden met de 'spirits' van een organisatie. De rol van religie in het dagelijks bestaan is zo groot dat deelname aan rituelen min of meer vanzelfsprekend is. De resultaten van de transformatie zijn verbetering van de menselijke verhoudingen en een toename van productiviteit omdat mensen zich spiritueel en sociaal gevoed voelen en zich meer verbonden weten met hun organisatie.

Voor westerse organisaties kan Mbigi's managementstijl op basis van Ubuntu controversieel zijn, met name zijn werkwijze met 'spirits'. Het getuigt echter van moed om taboes over racisme openlijk aan te kaarten in een Zuid-Afrikaanse context van na de Apartheid waar de raciale gevoeligheden groot zijn. Door het benoemen van pijnpunten én van gezamenlijke verbondenheid tussen collega's streeft Mbigi naar wederzijdse acceptatie van verschillende groepen. Alleen op deze wijze kunnen Zuid-Afrikaanse organisaties, vanuit een gedeeld verleden, zich richten op de toekomst.

RELIGIE EN MANAGEMENT

Ondanks de gevoeligheid van het onderwerp religie kan de managementstijl van Mbigi van waarde zijn voor een organisatie die werkzaam is in Nigeria. Een moderne bedrijfsorganisatie als Nigeria Afro Business biedt moslims en christenen een ruimte tot ontmoeting. Het is een voorzichtige opmaat voor integratie wanneer islamitische en christelijke collega's beseffen dat zij ook positief op elkaar betrokken zijn. Beide godsdiensten plaatsen namelijk hun religieuze mensbeeld tegenover het moderne economische mensbeeld. Zowel christendom als islam geven aan dat God de mens niet op prestaties beoordeelt, terwijl binnen een bedrijf de waarde van de mens juist door prestaties wordt bepaald. Een manager kan het platform van bedrijfsoverleg zo

organiseren dat islamitische en christelijke collega's elkaar beter leren kennen. De uiteindelijke samenwerking is daar tenslotte bij gebaat.

Mbigi heeft, door zijn openlijke bespreking van taboes en door het werken met Ubuntu, de gemeenschapszin in Zuid-Afrikaanse organisaties bevorderd. Ook in een Nigeriaanse setting kan het voor moslims, christenen en niet-gelovigen verkwikkend zijn om bestaande vooroordelen te uiten en vervolgens te beseffen dat zij desalniettemin participeren in één organisatie.

Of in Nigeria gebruikgemaakt kan worden van Mbigi's werkwijze met 'spirits' is de vraag. In tegenstelling tot de meeste 'expatriates' gelooft een groot deel van de West-Afrikaanse christenen en moslims weliswaar in 'spirits'. Een wederzijdse herkenning hiervan kan een opening bieden voor intercultureel bedrijfsmanagement.

Voor meer informatie: het onderzoek naar religie en management van Frans Dokman is onderdeel van de cursussen 'Inheemse spiritualiteit en duurzame ontwikkeling' en 'Niet-Westers christendom en Noord-Zuid dialoog' die door het NIM worden gegeven (f.dokman@theo.ru.nl).

Frans Dokman

Nijmeegs Instituut voor
Missiologie

Drs. F. Dokman is directiemedewerker van het Nijmeegs Instituut voor Missiologie.

KDC blijft op Radboud Universiteit

De Radboud Universiteit Nijmegen blijft zelf de verantwoordelijkheid houden voor het volledige beheer van het Katholiek Documentatie Centrum, zo heeft het College van Bestuur op 3 november jl. bekendgemaakt. Daarmee is een eind gekomen aan drie jaar onzekerheid over de toekomst van het KDC.

In het najaar van 2001 besloot het College van Bestuur uit te zien naar een mogelijkheid om het beheer van de KDC-archieven en van het beeld- en geluidsmateriaal uit te besteden. In de ogen van de KDC-staf en van veel gebruikers zou een dergelijke uitbesteding funest zijn voor het functioneren van het KDC als

één, geïntegreerd documentatiecentrum; daarbij werden termen als 'opheffing' niet geschuwd. In de afgelopen jaren heeft het College uitvoerig met het Gemeentearchief Nijmegen en met andere instanties onderhandeld over de mogelijkheden. Tegelijkertijd ging een commissie namens de bewaargevers, onder

voorzitterschap van P. van Zeil, oud-staatssecretaris en oud-burgemeester van Heerlen, op zoek naar andere, aanvullende financieringsbronnen voor het KDC.

Uiteindelijk hebben financiële overwegingen voor het College een doorslaggevende rol gespeeld. De verwachting was dat

Een van de nieuwe kamers van het KDC na de recente verbouwing

samenwerking met het Gemeentearchief Nijmegen tot kostenbesparing zou leiden, maar de kosten bleken zelfs aanzienlijk hoger te liggen dan bij een beheer door het KDC.

Het College heeft nu besloten dat het de zorg voor de KDC-documentatie ook in de toekomst zelf zal blijven behartigen. Mede daarom benoemde het College onlangs oud-bibliothecaris dr.

Hub Laeven tot directeur Universitair Erfgoed. Onder zijn leiding zal het KDC in de komende maanden verder uitwerken hoe het in de toekomst optimaal als documentatiecentrum kan functioneren.

Dankzij de Commissie-Van Zeil heeft het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen geld beschikbaar gesteld voor wetenschappelijk onderzoek naar de geschiedenis van het Nederlandse katholicisme. Inmiddels is prof.dr. Marit Monteiro, die de overleden KDC-directeur Jan Roes is opgevolgd op de betreffende leerstoel, begonnen met het ontwikkelen van een onderzoeksprogramma. Daardoor kan het KDC blijven dienen als een 'laboratorium' voor onderzoekers, zoals Jan Roes het graag uitdrukte.

Als medewerkers van het KDC

zijn wij uiteraard bijzonder gelukkig met de genomen beslissing, maar ook van gebruikers en verwante instellingen zijn inmiddels talrijke gelukwensen ontvangen.

Over enkele maanden zal de verbouwing voltooid zijn van de Universiteitsbibliotheek, waar ook het KDC sinds zijn oprichting in 1969 is gehuisvest. In een geheel nieuwe leeszaal hopen wij dan de gebruikers van binnen en van buiten de universiteit nog beter van dienst te kunnen zijn, wat ons betreft *per omnia saecula saeculorum*.

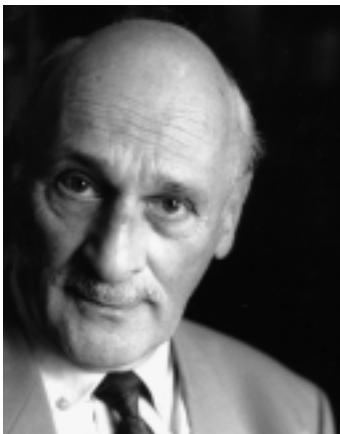
Lodewijk Winkeler

Katholiek Documentatie Centrum
Dr. L.G.M. Winkeler is wetenschappelijk medewerker van het Katholiek Documentatie Centrum.

Lezen rond de leegte

De Verhoeven-bibliotheek naar Soeterbeeck

De classicus en wijsgeer Cornelis Verhoeven (1928-2001) was niet alleen een productief schrijver – zijn bibliografie beslaat meer dan 3000 nummers, waaronder een vijftigtal boeken – maar ook een aandachtig lezer. Zijn omvangrijke boekerij is door zijn kinderen in bruikleen gegeven aan het Soeterbeeck Programma. Het gaat om een goed voorziene bibliotheek op het gebied van de geesteswetenschappen, met daarin een ruime plaats voor de

wijsbegeerte, de klassieke letteren en de godsdienstwetenschap. Voorts telt de collectie vele naslagwerken op het terrein van de taal en van de ideeëngeschiedenis.

De Verhoeven-bibliotheek is op het tegenwoordige Studiecentrum Soeterbeeck te Ravenstein geplaatst, om als werkbibliotheek te dienen voor deelnemers aan studieuze activiteiten van het Soeterbeeck Programma, voor leden van de universitaire gemeenschap die op Soeterbeeck verblijven en voor geïnteresseerden in het oeuvre van Verhoeven en in de achtergronden daarvan. Op zaterdag 25 september j.l. vond de officiële opening van deze Verhoeven-bibliotheek plaats. In het programma werd stilgestaan bij drie intact be-

Cornelis Verhoeven. (foto: Gerard Verschooten)

waarde en toegankelijk gemaakte bibliotheken van creatieve en productieve denkers uit de ideeëngeschiedenis: die van Nicolaus Cusanus (1401-1464) in het Cusanus-Stift in Bernkastel-Kues, die van Romano Guardini (1885-1968) in de Katholische Akademie in Bayern (München) en nu die van Cornelis Verhoeven op Studiecentrum Soeterbeeck.

Voorts reikte Wil Derkse, de hoogleraar-directeur van het Soeterbeeck Programma, aan de twee kinderen van Cornelis Verhoeven, Neeltje en Daan, de eerste exemplaren uit van de door hem geschreven monografie over Cornelis Verhoeven (opgenomen in de reeks *Kopstukken Filosofie* van Uitgeverij Lemniscaat).

DE BIBLIOTHEEK VAN SOETERBEECK

Studiecentrum Soeterbeeck bij Ravenstein werd vanaf 1731 tot 1997 bewoond door de Zusters

Augustinessen van Windesheim. Vanaf het begin stonden in deze gemeenschap twee inspiraties centraal: de kloosterregel van Augustinus en de spiritualiteit van de Moderne Devotie. In het contemplatieve leven van de zusters namen beschouwelijkheid, biddende lectuur (*lectio divina*) en studie een belangrijke plaats in. Ze verzamelden in de loop van de eeuwen een flinke boekerij, waaronder ook zelf gekalligrafeerde zangbundels voor de liturgie. Bij het vertrek van de zusters in 1997 werden de meest kostbare boeken aan de Universiteitsbibliotheek in depot gegeven, een deel ging mee naar het kloosterbejaardenoord in Nuland en een verzameling van merendeels zeventiende- en achttiende-eeuwse devotieboeken bleef op Studiecentrum Soeterbeeck.

Kort na het overlijden van Cornelis Verhoeven kwam bij zijn nabestaanden de gedachte op om zijn bibliotheek zoveel mogelijk intact te laten en voor geïnteres-

seerden toegankelijk te doen zijn. In gesprek met rector magnificus Kees Blom en met de vice-voorzitter van het College van Bestuur, dr. Jan Peters sj, ontstond het plan voor plaatsing van de Verhoeven-bibliotheek op Soeterbeeck. Dat Cornelis Verhoeven een aandachtig lezer van Augustinus was, wiens volledig werk enkele malen in zijn bibliotheek voorkomt, onder meer in de prachtige folianten van de editie van de Benedictijnen van St. Maur, en dat hij een verwoed verzamelaar was van uitgaven (116 stuks) van de *Imitatio Christi* van Thomas van Kempen, sluit goed aan bij de geest van Soeterbeeck. Het intact plaatsen van Verhoevens bibliotheek in het studiecentrum van de Radboud Universiteit Nijmegen is voorts een passend eerbetoon van de universiteit aan haar in de essayistiek en de wijsbegeerte zonder twijfel meest creatieve en productieve alumnus (doctoraal examen 1955, doctoraat 1956), die voor zijn schrijverschap onder andere werd bekroond met de P.C. Hooftprijs (1980). Onder meer dankzij steun van de Stichting Kunstpatrimonium Soeterbeeck, de Stichting Cornelis Verhoeven en de Dienst Accomodatie-management kon de plaatsing een feit worden.

CUSANUS

Dr. Inigo Bocken, verbonden aan het Centrum voor Ethiek van de Radboud Universiteit, heeft inmiddels heel wat werk van kardinaal Nicolaus Cusanus vertaald en van commentaar voorzien. Hij legde een mooi historisch verband tussen Soeterbeeck en Cusanus. Als pauselijk legaat van de Nederlanden heeft Cusanus met zijn handtekening onder de stichtingsoorkonde de formele oprichting van het oorspronkelijke klooster, toen nog bij de Suetbeeck in Nuenen, mogelijk gemaakt. Kort daarna ontwierp hij zelf het Cusanus-Stift in zijn geboorteplaats Bernkastel-Kues aan de Moezel (de Mosella of 'kleine' Maas) waar hij zijn laatste levensjaren hoopte door te

brenge. Dit Stift, dat nog steeds 33 bejaarde bewoners telt, herbergt de boekerij van Cusanus: zo'n 400 handschriften en boeken die hij tijdens zijn turbulente leven had verzameld. Men vindt er teksten van Plato tot Nederlandse mystiek, van wiskundige manuscripten tot een collectie deels door de kardinaal zelf gemaakte landkaarten, werk van Dante en Petrarca. 'We leren in deze bibliotheek niet alleen de stille onuitgesproken achtergrondinteresses van de grote filosoof kennen, maar krijgen een beeld van een hele cultuur, het laatmiddeleeuwse universum van weten en geloof, aldus Inigo Bocken. In het Cusanus-Stift kwamen wetenschap, samenleving en religie bij elkaar – zoals het Soeterbeeck Programma dat in een eigentijdse vorm eveneens beoogt. Bocken legde ook een toepasselijke verbinding met Cornelis Verhoeven. Het voetstuk van de éne zuil die het bibliotheekgewelf draagt is achthoekig, terwijl de zuil zelf volledig rond is. Deze situatie refereert aan de verhouding tussen de menselijke geest en de goddelijke waarheid, die Cusanus in zijn *De docta ignorantia* vergelijkt met die tussen veelhoek en cirkel. Ook bij vergroting en verfijning van de veelhoek van het weten blijft de waarheid onbereikbaar: 'De bibliotheek is voor Cusanus (...) een verzameling *rondom* de leegte, het onleesbare dat gelezen wordt, het onbeschrijflijke dat beschreven wordt. En de leegte wordt ook dat wat om zich heen verzamelen doet.' *Rondom de leegte* is de titel van het essay waarmee Cornelis Verhoeven in 1965 naam maakte, een essay dat tegen frequente herlezing bestand is. Ook in zijn verdere werk is de gedachte dat de werkelijkheid altijd groter en rijker is dan wat erover gedacht, gesproken en geschreven kan worden, een rode draad.

GUARDINI

De in Schloss Suresnes op het terrein van de Katholieke Akademie in Bayern geplaatste handbibliotheek van Romano Guardini

bracht Wil Derkse op het idee van de overbrenging van Verhoevens bibliotheek naar Soeterbeeck. Drs. Stefan Waanders, directeur van de Radboudstichting te Vught en de Nederlandse Guardini-deskundige bij uitstek, was vaak op Schloss Suresnes te gast. Hij vertelde uit persoonlijke herinnering dat Verhoeven Guardini kon waarderen: 'Cornelis Verhoeven heeft mij eens toevertrouwd dat wanneer hij preken als die van Guardini in de Bossche kathedraal had kunnen horen, hij iedere zondag in de Sint Jan te vinden zou zijn. Romano Guardini stond bij hem dus hoog genoteerd. En wie de (over)gevoeligheid van Cornelis Verhoeven kent op het gebied van geloof en kerk, alsmede zijn intellectuele veeleisendheid, kan daaruit opmaken dat Romano Guardini voor hem op zijn minst een integer denker moet zijn geweest'. De bibliotheek van Guardini telt ruim 4000 titels. Guardini, die in Berlijn, Tübingen en München leerstoelen had voor 'Christliche Weltanschauung', ontwikkelde deze destijds nieuwe en uitzonderlijke leeropdracht over de ontmoeting tussen geloof en cultuur onder meer door bij vele andere geesten in de leer te gaan. De samenstelling van zijn bibliotheek is daar een weerspiegeling van. Dat cultuur voor hem veel ruimer was dan het domein van de wetenschappen en van de filosofische reflectie – die overigens geenszins in zijn boekenbestand ontbreken –, blijkt uit de grote afdelingen van (met name Duitse en Franse) belletrie en kunstboeken. Daarnaast vele edities van mythen en sprookjes; culturen zijn immers verteltradities. Nederlandse auteurs las hij ook: onder meer Buytendijk (vrijwel alles van hem; Cornelis Verhoeven beschrijft overigens mooie herinneringen aan de colleges van Buytendijk in zijn *De glans van oud ijzer*), Hélène Nolthenius en Frits van der Meer. Augustinus was voor Guardini een van de belangrijkste denkers. Hij had dezelfde fraaie Mauristen-editie als Verhoeven later, maar schonk

Romano Guardini. (foto: KLIB/KDC)

deze in een prachtig gebaar aan een goede vriend, na een lang avondgesprek.

VERHOEVEN

Prof.dr. Jacques De Visscher, onder meer bijzonder hoogleraar filosofie en literatuur aan de Radboud Universiteit, haalde persoonlijke herinneringen op aan de omgang van zijn vriend Cornelis Verhoeven met diens boeken en bibliotheek. Zijn werkkamer was voor Verhoeven de plek waar hij hoorde te zijn, met name te midden van zijn naslagwerken, zoals de 37 banden van het *Woordenboek der Nederlandse Taal*: 'Er gaat bijna geen dag voorbij dat ik niet met een deel daarvan op schoot zit. Het boek staat boordevol verrassingen zonder daar speciaal voor bedoeld te zijn. Zo gaat dat met goudmijnen.' Buitenshuis vertoonde Verhoeven al snel signalen van heimwee. Hij moest terug naar huis, zo stelt De Visscher, 'naar dat kamertje, bij z'n pen, z'n Apple en naar de boeken, waar alleen hij als schrijver thuis hoorde en waar eigenlijk niemand anders hoorde en waar het liefst niemand anders kwam om ontheiligend rond te neuzen. (...) Zo'n persoonlijke bibliotheek is dan inderdaad een goudmijn, een schatkamer, *eine Fundgrube* die niet voor iedereen toegankelijk is'. Inmiddels is Verhoevens bibliotheek wel toegankelijk, maar niet als museaal project. Het was de levensplek van een creatief den-

ker, maar het is geenszins het voornemen van het Soeterbeeck Programma en van de Stichting Cornelis Verhoeven om deze levensplek te reconstrueren, inclusief 'de pen, de sigaretten en de spijkers – ook het brilletje en de jeneverglasjes zouden niet mogen ontbreken'. Het doel van deze bibliotheek is een ander geworden, zo stelt De Visscher instemmend: de boeken 'staan hier vooral om een nieuw leven te leiden, om (...) mentaal bezit te worden van andere, nieuwe, jonge, aandachtige lezers. Het gaat hier om een beschouwelijkheid en een spiritualiteit, waartoe Verhoeven ook een bijdrage heeft geleverd, die nog geschiedenis moet maken. Indien ik hier een week zou komen werken, dan zou ik, gezien mijn leeftijd en

m'n herinneringen, een beetje aan Verhoeven-*Forschung* doen, niet gespeend van sentimentele anekdotiek. Voor die nostalgie heeft deze bibliotheek niet veel toekomst. De Verhoeven-bibliotheek verrijst echter wanneer zij een deel van het Soeterbeeck Programma wordt en dus nieuwe vergezichten opent die Verhoeven niet kon voorzien. Dat is levende traditie waarin we onderkennen en vruchtbaar ontginnen wat beschikbaar is.'

Wil Derkse
Soeterbeeck Programma
Prof.dr. W.F.C.M. Derkse is directeur van het Soeterbeeck Programma en bijzonder hoogleraar Wetenschap, samenleving en levensbeschouwing aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Lezende monnik schrijft weer

Sinds 1970 wordt bij het Katholiek Documentatie Centrum het archief van de katholieke edelsmedenfamilie Brom bewaard. Gerard Bartel Brom stichtte de edelsmidse in 1856, waarna het atelier in drie generaties uitgroeide tot een toonaangevende werkplaats voor modern kerkelijk vaatwerk. Na het overlijden in 1965 van Leo Brom, de jongste telg uit het edelsmedengeslacht Brom, werd het archief van de edelsmidse ondergebracht bij het Katholiek Documentatie Centrum, waar het een veel-

vuldig geraadpleegde bron voor onderzoek vormt. Een groot deel van het omvangrijke archief bestaat uit correspondentie, bedrijfsadministratie, foto's en tekeningen van eigen werk. Graag maken wij met u onderstaand verhaal de lezer deelgenoot van het succes dat een intensieve zoektocht door dit rijke archief opleverde.

SYMBOOL VAN WETENSCHAP

Al decennialang siert de fontein met 'de schrijvende monnik' het

midden van de Pandhof, een van de mooiste hofjes van Utrecht. Maar liefst vier telgen uit de beroemde Utrechtse edelsmedenfamilie Brom werkten mee aan de realisering van deze fontein. 'De schrijvende monnik' verbeeldt de Utrechtse kanunnik Hugo Wstinc die in het midden van de veertiende eeuw het Rechtboek van de Dom zou hebben geschreven en die symbool staat voor de middeleeuwse wetenschap. Tot voor kort stond deze aandachtig schrijvende monnik ook wel bekend als 'de lezende monnik'. Deze onjuiste benaming ontstond doordat Wstinc al kort na de onthulling van het beeld, en later wellicht zelfs nog een tweede keer, door vandalen van zijn pen en penenkoker is beroofd.

SPEURTOCHT

In 2004 is het 750 jaar geleden dat de eerste steen voor de Dom en de Pandhof werd gelegd. Dit vormde een mooie aanleiding voor de Universiteit Utrecht om het beeldje van de monnik weer in oude glorie te laten herstellen. De Utrechtse edelsmid/ontwerper Willem Noyons kreeg opdracht de kanunnik weer van zijn middeleeuws schrijfgerei te voorzien.

Om dit mogelijk te maken werd eerst het nodige speurwerk naar een afbeelding met de originele schrijffattributen verricht. Deze afbeelding is uiteindelijk gevonden in de foto-documentatiecollectie van de familie Brom, ondergebracht in het Katholiek Documentatie Centrum te Nij-

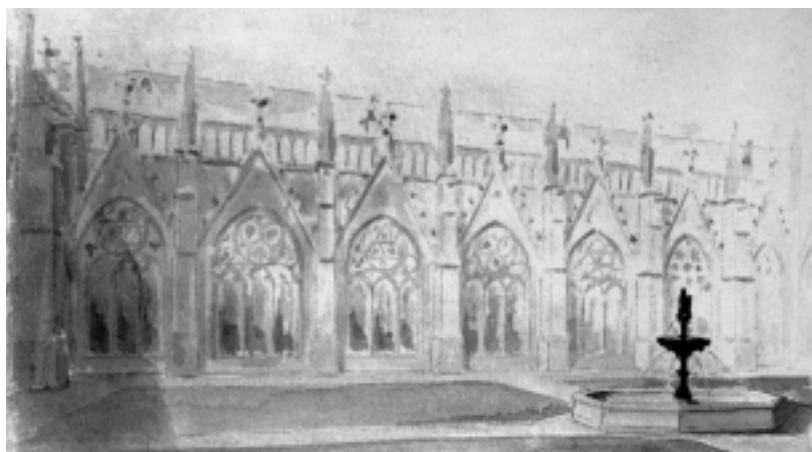

Aan de hand van deze foto werd de restauratie van het fonteinbeeld uitgevoerd. (foto: KLIB/KDC)

megen. Noyons heeft op basis daarvan waarheidsgetrouwe kopieën kunnen maken en Hugo Wstinc kan zich nu weer geheel en al aan het schrijven wijden.

ONTWERP

Voor het ontwerp van de fontein maakte Jan Hendrik Brom verschillende schetsen van de Pandhof met daarin de fontein en het beeld. Voor de klerk boetseerde hij een naaktfiguurtje. Ook won hij advies in bij Victor de Stuers (die in 1874 de Commissie van Rijksadviseurs voor de monumenten had opgericht). De Stuers betuigde zijn instemming met het ontwerp, maar hij adviseerde wel de monnik te laten staan in plaats van te laten zitten. Aan dat advies is geen gehoor gegeven, maar wel zond Jan Hendrik zijn zoon Jan Eloy naar verschillende musea in onder meer België om daar soortgelijke afbeeldingen van monniken te bestuderen. Daarbij kwam zelfs het plaatsen van het kussen ter sprake, omdat de stoel anders te hard zou zijn 'voor zijn poeperken', zo blijkt uit een brief van de hand van Jan Hendrik.

Ontwerpschets voor fontein en beeld door Jan Hendrik Brom. (foto: KLIB/KDC)

Het ranke beeldje van de kanunnik, gehuld in een pelsmanteltje en gezeten op een driepotige gotische stoel, is in 1915/16 gemaakt door geelgieter en edelsmid Jan Eloy Brom. De vier waterspuwende draken en de acht leeuwenkoppen die de zuilsieren waarop Wstinc zetelt, werden gemaakt door zijn broer Leo Brom. Hun oom, de historicus Gisbert Brom, kwam met het voorstel de kanunnik Wstinc in te zetten ter verbeelding van de middeleeuwse wetenschap. De broers Jan Hendrik en Gisbert overleden op 1 respectievelijk 7 februari 1915 en hebben daardoor zelf de voltooid fontein en de kanunnik nooit kunnen zien.

'EEN KLATERENDE RESTAURATIE'

Een belangrijke bron van informatie over beeld en fontein is het artikel dat de historicus P.H. Damsté in 1968 in het tijdschrift van de vereniging Oud Utrecht publiceerde. In dat artikel verhaalt hij niet alleen de geschiedenis van fontein en beeld, maar roept hij ook op tot een 'klaterende restauratie'. De fontein werd, aldus Damsté, al in 1958 voor het eerst door Leo Brom gerestaureerd. In het familiearchief van Brom is een offerte voor deze restauratie aangetroffen. Het is echter niet geheel duidelijk of bij die gelegenheid ook het ontvreemde schrijfgerei weer werd aangebracht. Bij de recente

restauratie heeft Noyons hiervoor geen duidelijke aanwijzingen gevonden. Zeker is in ieder geval dat dit schrijfgerei in 1968 opnieuw was verdwenen.

EEN TWEEDE HARTENKREET

De fontein klatert alweer jaren, maar Damsté's hartenkreet tot herstel van de verminkte attributen was tot voor kort onbeantwoord gebleven. Een Utrechtse Gildegids kaartte de restauratie in het najaar van 2003 weer eens aan bij de universiteit. Via de rubriek Stadsleven van het *Utrechts Nieuwsblad* werd vervolgens ruchtbaarheid gegeven aan de zoektocht naar afbeeldingen van het beeld in originele staat, opdat een waarheidsgetrouwe

restauratie kon plaatsvinden. Dit leidde tot vele interessante tips: tot en met een gipsen kopie van het beeld, die zich inmiddels in Honolulu bevindt, maar helaas: zonder schrijfattributen! Gelukkig bood een foto uit het familiearchief Brom alsnog uitkomst en kreeg de kanunnik na 88 jaar zijn pen terug. (Deze tekst is gebaseerd op de brochure uitgegeven door de Universiteit Utrecht bij gelegenheid van de onthulling van het gerestaureerde beeld op 17 maart 2004.)

Ellen Brok
Katholiek Documentatie Centrum
Ellen Brok is collectiespecialist beeld en geluid van het Katholiek Documentatie Centrum.

Niet alle allochtonen zijn moslims

Over het belang van onderzoek naar de rol van religie binnen de context van de multiculturele samenleving

Het KASKI wil in toenemende mate onderzoek gaan doen naar de multiculturele samenleving, met name naar de rol van religie en levensbeschouwing binnen die multiculturele samenleving. Sinds 1 oktober 2003 werkt Moniek Steggerda als onderzoeker bij het KASKI. Daarvóór was zij werkzaam als algemeen secretaris bij Cura Migratorum, een r.-k. landelijke instelling voor het allochtonenpastoraat en de inter-religieuze dialoog.

WIE ZIJN ALLOCHTONE CHRISTENEN?

Als men het in Nederland heeft over 'allochtonen' of 'migranten', denkt men meestal aan moslims. Veel mensen in Nederland weten niet dat er onder de allochtonen een grote groep christenen is, deels katholiek, deels protestant. Terwijl het dertig jaar geleden ging om kleine groepen allochtone christenen die vanuit het Middellandse-Zeegebied of de voormalige koloniën naar Neder-

land kwamen, is het aantal allochtone christenen met de komst van steeds nieuwe groepen aanzienlijk gegroeid. En terwijl de tijdelijke gastarbeiders uit Spanje, Portugal en Griekenland grotendeels zijn teruggekeerd naar het land van herkomst, zijn grote groepen Surinamers, Antillianen en Indonesiërs hier gebleven. Daarnaast zijn er christelijke nieuwkomers uit onder andere Colombia, Chili, Irak, Ethiopië, Kaapverdië, Ghana, Vietnam, de Filipijnen, Polen, Kroatië en Hongarije. Ook is door een toenemende migratie binnen de EU het aantal christelijke Europeanen dat tijdelijk in Nederland woont toegenomen. De meeste allochtonen wonen in de Randstad, en dat geldt ook voor de christelijke allochtonen.

WAAR KERKEN KATHOLIEKE ALLOCHTONEN?

Christelijke allochtonen, zeker degenen die afkomstig zijn uit niet-westerse landen, zijn van

huis uit veelal aanzienlijk kerkser dan de autochtone Nederlanders die zij bij aankomst hier aantreffen. Het kan voor hen een hele schok zijn om te ervaren dat Nederlanders niet of nauwelijks naar de kerk gaan, zich niet houden aan kerkelijke geboden en verboden en weinig ontzag tonen voor kerkelijke gezagsdragers. Ook voelen zij zich soms niet gastvrij ontvangen in de gewone parochies en gemeenten en stuiten zij op vooroordelen en onbegrip over de manier waarop zij geloven en vieren. Beperken we ons even tot de katholieke allochtonen, dan zien we velen van hen de weg vinden naar de 'gewone' territoriale parochies. Er zijn in de grote steden in de Randstad parochies die zeer multicultureel van samenstelling zijn. Dit stelt zowel de pastores als de parochianen voor de moeilijke opdracht om met respect voor ieders culturele achtergrond toch één geloofsgemeenschap te vormen. Niet in iedere parochie lukt dit even goed. Soms voelen alloch-

tone parochianen zich niet erkend in de eigenheid van hun geloof of, nog erger, voelen zij zich gediscrimineerd. Velen van hen vinden dan de weg naar de talrijke charismatische kerkjes in de Randstad. Een deel van de allochtonen sluit zich aan bij specifieke allochtone geloofsgemeenschappen. Katholieke allochtone geloofsgemeenschappen zijn niet territoriaal gebonden maar georganiseerd rond taal of cultuur. Kerkelijk gezien behoren deze gemeenschappen tot het categoriale pastoraat. Het zijn dus gemeenschappen zonder eigen parochiegebied en meestal ook zonder eigen kerk. Kerkruimte moet dan ook van de territoriale parochies worden gehuurd tegen soms hoge prijzen. Allochtonen die hiervoor kiezen en het geluk hebben een priester te vinden die kan voorgaan in hun eigen taal, ervaren dit vaak als zeer waardevol. Voor veel allochtonen is het belangrijk om hun geloof in de eigen taal te beleven. Soms geven

Het Kaapverdianse jongerenkoor uit Rotterdam. De Kaapverdianse parochie in Rotterdam is de grootste parochie van de stad. (foto: Cura Migratorum)

allochtonen er de voorkeur aan om in een gewone territoriale parochie opgenomen te worden, bijvoorbeeld omdat zij hun verbondenheid met de wereldkerk tot uitdrukking willen brengen binnen een gemeenschap van autochtone Nederlanders en omdat zij hopen dat het samen geloofsgemeenschap zijn hun acceptatie en integratie zal bevorderen. Uit een onderzoek van Judith Maaskant blijkt dat dit bijvoorbeeld geldt voor Afrikaanse christenen in Rotterdam.

ORGANISATIE VAN HET ALLOCHTONENPASTORAAT

De maatschappelijke discussies over integratie vinden ook hun weerslag binnen de kerkelijke context. Vragen rijzen als: bevorderen allochtone geloofsgemeenschappen het isolement of versterken zij juist het zelfvertrouwen waarmee allochtonen de Nederlandse samenleving tegemoet kunnen treden? Leidt opname van allochtonen in de gewone parochies tot sociale uitsluiting en isolement of juist tot opname in de parochiegemeenschappen en dus tot integratie? Tot nu toe is het laatste woord hierover nog niet gezegd. Wel is het zo dat de bisschoppen hebben besloten dat de allochtone gemeenschappen op korte termijn zoveel mogelijk ondergebracht moeten worden in de bisdommen. Tegelijkertijd vinden er binnen de bisdommen grote herstructureringen plaats: in het bijzonder fusies van parochies en incidenteel ook kerksluitingen. Het is daarom van belang dat de

bisdommen een goed inzicht hebben in de aard en de omvang van allochtone gemeenschappen die deel uitmaken van hun bisdom en die gebruikmaken van de kerkgebouwen.

MÉÉR DAN EEN KWART

Door afname van het kerkbezoek van de autochtone parochianen en door toename van het aantal christelijke allochtonen in de grote steden is een situatie ontstaan waarin het aantal kerkgangers van de allochtone gemeenschappen een steeds groter deel vormt van het totaal aantal kerkgangers in de grote steden. Daarom heeft het KASKI in het kader van de parochiestatistiek een *pilot* uitgevoerd onder de allochtone gemeenschappen in Amsterdam, om te onderzoeken of het mogelijk is om de kerkelijke cijfers van de allochtone gemeenschappen te achterhalen en zo ja, om deze cijfers op te nemen in de kerkelijke kerncijfers die ieder jaar in opdracht van de bisschoppenconferentie worden verzameld. De belangrijkste conclusie was dat in Amsterdam 27% van de kerkgangers naar een allochtone geloofsgemeenschap gaat. Dit vormt een belangrijke aanvulling op de cijfers die tot nu toe bekend waren over het kerkbezoek in Amsterdam.

Een groep uit de Vietnamese gemeenschap op bedevaart in Lourdes. De Vietnamese gemeenschap heeft in Nederland twee grote parochies met tientallen plaatsen van samenkomst verspreid over het hele land. (foto: Cura Migratorum)

INTEGRATIE

Integratie van allochtonen is voor de overheid een belangrijk thema, zowel op landelijk als op gemeentelijk niveau. Vraagstukken rond integratie en inburgering worden meestal, als vanzelfsprekend, toegespitst op de integratie van moslims. Ook hier wordt vaak over het hoofd gezien dat er in Nederland, naast moslims, ook veel christelijke migranten zijn. Er is nauwelijks onderzoek verricht naar de mate waarin participatie van allochtonen in de christelijke kerken bijdraagt aan hun integratie in de Nederlandse samenleving. Zo is het bekend dat het verrichten van vrijwilligerswerk leidt tot het vergroten van allerlei vormen van maatschappelijke participatie. Opname in een typisch Nederlandse kerkelijke context stelt allochtonen in staat om in een redelijk veilige context kennis te maken met belangrijke normen en gebruiken, zoals taalverwerving, vergadercultuur en omgangsvormen. Voorwaarde hiervoor is wel dat de autochtone gemeenschap zich letterlijk en figuurlijk openstelt voor de nieuwkomers.

In richtinggevende publicaties op het gebied van integratie komt de rol die kerken spelen of zouden kunnen spelen nauwelijks aan de orde (zie S. Blok, *Eindrapport*

Integratiebeleid, Tijdelijke Commissie Onderzoek Integratiebeleid, Den Haag, 19 januari 2004). Een uitzondering hierop vormt de nieuwjaarstoespraak van Job Cohen in 2002 waarin hij opriep tot samenwerking met religieuze organisaties omdat volgens hem de integratie van sommige bevolkingsgroepen verloopt via hun godsdienst. In dit verband werden niet alleen moskeeën maar ook de kerken met name genoemd (*Het Parool*, 2 juni 2004). Recent heeft minister Van Ardenne van Ontwikkelings-samenwerking zich op soortgelijke wijze uitgelaten in Tilburg (oktober 2004). Het KASKI gaat in samenwerking met het Nijmeegs Instituut voor Missiologie onderzoeken op welke manier participatie in een parochie of gemeente de integratie van allochtonen positief kan beïnvloeden. Het doel van het onderzoek is inzicht te krijgen in de manier waarop de r.-k. parochies en p.k.n.-gemeentes bijdragen aan de integratie van christelijke (katholieke en protestante) allochtonen in de samenleving. Daarnaast wil het KASKI op basis van de resultaten aanknopingspunten bieden aan relevante organisaties (kerken, gemeentelijke en landelijke overheden en decentrale organisaties) om kerken te ondersteunen in hun activiteiten om de participatie van allochtonen te vergroten.

Moniek Steggerda

KASKI

Dr. M. Steggerda is onderzoeker bij het KASKI.

Verhalen van missionarissen

Het project Overzee afgerond

Onlangs zijn het derde en vierde deel verschenen in de serie *Missieverhalen. Interviews met missionarissen*. In deze serie worden abstracts (samenvattingen) in 'verhaalvorm' gepubliceerd van gesprekken die in de periode 1976-1988 met 901 missionarissen zijn gevoerd door medewerkers van de KomMissieMemoires (KMM).

Door projectleider M. Peters en zijn medewerkers werden in het kader van het project 'Overzee' 862 missionarissen uit de periode van de 'kerkplanting' overzee geïnterviewd. In 1988 zijn door mw. drs. V. Poels bovendien 39 missionarissen in de Scandinavische landen geïnterviewd.

Deel 3 van de serie *Missieverhalen* bevat 220 abstracts van gesprekken met missionarissen die in Amerika en Scandinavië gewerkt hebben. In het vierde deel worden 127 abstracts gepubliceerd van gesprekken met missionarissen die in Azië en Oceanië werkzaam waren. Met deze twee publicaties is het project 'Overzee' van de KMM afgerond en zijn nu alle 901 interviews toegankelijk gemaakt voor onderzoekers.

DOELSTELLING VAN DE KMM

De KMM werd in 1976 opgericht door het Katholiek Documentatie Centrum (KDC) in samenwerking met het Centraal Missie Commissariaat (CMC) en Missio/Pauselijke Missiewerken (MISSIO/PMW). Doelstelling was het verzamelen van herinneringen van Nederlandse missionarissen en het vastleggen van deze herinneringen op geluidsdragers om, als een aanvulling op schriftelijke bronnen, een geluidsarchief met 'mondelijke bronnen' op te bouwen ten behoeve van het wetenschappelijk onderzoek op het terrein van de missiegeschiedenis. Daarbij werd uitgegaan van de

Nederlandse Zusters van Jezus, Maria en Jozef (JMJ) waren sinds 1904 werkzaam in Zuid-India. Een patiënte wordt met een draagstoel het St. Theresia Hospital in Kurnool binnengebracht. (foto: KLIB/KDC)

veronderstelling dat de geschiedenis van de missie voor een aanzienlijk deel bepaald is door persoonlijke activiteiten en beslissingen van missionarissen die nooit op schrift zijn gesteld. Het werd daarom van belang geacht om informatie hierover te verzamelen en vast te leggen zolang dat nog mogelijk was. De KMM wil met het aanleggen van een geluidsarchief met 'mondelijke bronnen' een bijdrage leveren aan zowel de missiegeschiedenis van de Nederlandse kerkprovincie als ook aan de ontstaansgeschiedenis van bisdommen en eigenlandse congregaties van religieuzen in andere continenten, waarbij Nederlandse missionarissen betrokken waren. De methode die toegepast werd was het interviewen van missionarissen teneinde hun herinneringen te verzamelen aan hun leven, aan hun werk in de missie, aan mensen die zij gekend hebben en aan gebeurtenissen waarvan zij getuige geweest zijn of waarin zij geparticipeerd hebben. De geïnterviewden werden uitgenodigd om hun levensverhaal te vertellen en om te reflecteren op hun leven en op hun werk in de missiegebieden. De nadruk ligt

derhalve op de manier waarop de geïnterviewde missionaris zijn of haar missiegeschiedenis beleefd heeft.

REGISTRATIES EN ABSTRACTS

Van elk interview is een registratie én een abstract gemaakt. Een registratie is een uitgebreide zakelijke samenvatting van het interview, die onder meer de onderwerpen vermeldt die aan de orde zijn gekomen tijdens het gesprek. De registraties zijn opgeborgen in de dossiers van de geïnterviewde missionarissen en kunnen door onderzoekers geraadpleegd worden. Een abstract is een samenvatting in 'verhaalvorm' van een dergelijke registratie. Onder het abstract staan trefwoorden die in een register zijn opgenomen. Het register geeft aan welke onderwerpen besproken zijn en in welke interviews. Gepoogd is om in de korte samenvatting van een vaak urenlange interview recht te doen aan de persoonlijke beleving van de missionaris van zijn leven en werk in de missie: de abstracts moesten korte 'missieverhalen' worden. Bij het samenstellen ervan zijn echter wel beperkin-

gen aangehouden. Zo is de vaak uitvoerige beschrijving van jeugd en roepingsgeschiedenis, waarmee ieder interview begint, in het abstract weggelaten met uitzondering van die gegevens die van belang kunnen zijn voor een goed begrip van het leven en werk in de missie. Hetzelfde geldt voor de werkzaamheden in Nederland voor of na het verblijf in de missie.

De abstracts zijn primair bedoeld als een 'hulpmiddel' voor hen die, na verkregen toestemming van het bestuur van de KMM, de interviews willen gaan beluisteren. Veel abstracts geven informatie over de geschiedenis van een bepaald missiegebied en over het bisdom dat daaruit is voortgekomen. Het zijn zo beknopte 'naslagwerken' geworden voor mensen die de ontstaansgeschiedenis van een bisdom of van een eigenlandse congregatie willen bestuderen.

Toch is het onvermijdelijk dat deze abstracts door hun beknoptheid tekort doen aan de rijkdom van informatie die op de geluidsdragers te vinden is. Deze abstracts willen dan ook niet het interview vervangen. Zij dienen slechts als een eerste kennismaking met de verhalen van Nederlandse missionarissen. De 'mondelijke bron' blijft het interview zelf.

ENKELE HOOFDLIJNEN IN HET MISSIEWERK

De interviews geven veel informatie over het missiewerk overzee. Er komen enkele hoofdlijnen naar voren die het missiewerk in de verschillende landen gemeen blijkt te hebben. In veel interviews komt de politieke situatie ter sprake. Een groot aantal missionarissen begon met het missiewerk in de koloniale tijd en maakte de opkomst van het nationalisme, het dekolonisatieproces en de onafhankelijkheid mee. De koloniale machthebbers waren de missionarissen niet onverdeeld gunstig gezind. Zij worden door missionarissen vaak beticht van anticlericalisme of van vrijmetselarij. Er zijn verhalen over dwang-

arbeid van de plaatselijke bevolking, gedwongen verbouw van gewassen, sociale wantoestanden in werkkampen en in mijnen, Apartheid en ook lijfstraffen. Veel missionarissen protesteerden tegen de onmenselijke behandeling van de inheemse bevolking. Vaak konden zij een bemiddelende rol spelen en verbetering van de situatie bewerkstelligen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog (1942-1945) in Azië werden veel missionarissen opgesloten in interneringskampen. Het daaropvolgend dekolonisatieproces verliep niet overal even vreedzaam. De bloedige onlusten in verschillende landen waren een zware beproeving voor de missionarissen die hun levenswerk zagen ineens toenemen. Er vielen ook veel dodelijke slachtoffers onder hen. De interviews geven een vaak ontroerende beschrijving van deze oorlogservaringen. Het verkrijgen van de onafhankelijkheid had diepgaande gevolgen voor het missiewerk. Voor sommige missionarissen betekende het het einde van hun werk in Afrika of in Azië. Zij konden de veranderingen niet meer aan. De meeste missionarissen bleven echter op hun post. De onafhankelijkheid werd door hen over het algemeen als positief ervaren. Na de onafhankelijkheid werd ook de houding van de mensen ten opzichte van de missionarissen onafhankelijker. De interviews geven de indruk dat de missie daar over het algemeen goed op heeft gereageerd, geïnspireerd door het Tweede Vaticaanse Concilie (1962-1965), dat de eigenheid van de lokale kerk sterk naar voren bracht. Er kwamen bisdommen, parochiebesturen, parochieraden, basissgemeenschappen en lekenbewegingen zoals het Maria Legioen. De inculturatie van liturgie en van catechese en de bevrijdingstheologie kwamen op de agenda te staan. Er groeide een andere houding ten aanzien van inheemse gebruiken, die voorzover mogelijk geïntegreerd werden in de pastoraal. Oudere missionarissen vertellen dat zij er zich in deze postkoloniale periode duidelijker

bewust van geworden zijn dat zij aanvankelijk te veel een 'westers' kerkbeeld voor ogen hebben gehad.

CATECHIST

In veel interviews wordt de centrale plaats van de catechist bij het missiewerk belicht. Bij de stichting van nieuwe missieposten was de catechist een onmisbare steun van de missionaris, die vaak de plaatselijke taal nog moest leren. De bijstaties van de missiepost werden meestal gerund door de catechist, die tevens onderwijzer was, de zondagsdiensten leidde, de catechumenen onderwees, huwelijken regelde en problemen oploste. Vanaf de jaren vijftig werd er veel aandacht besteed aan de opleiding van catechisten. Het onderwijs had een hoge prioriteit in het missiewerk. Iedere nieuwe missiepost begon met een schooltje. Eerst de school dan de kerk, was een vaste regel. Het onderwijs werd enerzijds gezien als behorend bij de taak van de geloofsverkondiging, een brug naar het geloof, en anderzijds als een bijdrage aan de ontwikkeling van de samenleving. De missie heeft zich grote inspanningen getroost voor de ontwikkeling van het onderwijs. De missieschooltjes in de dorpen vormden de basis voor de latere uitbouw van een wijdvertakt onderwijssysteem. Vóór de onafhankelijkheid hadden missie en zending bijna een monopoliepositie in het onderwijs. Na de onafhankelijk-

heid werden in de meeste landen de scholen genationaliseerd.

ONTWIKKELINGSWERK

Veel tijd en mankracht zijn gestoken in de opleiding van eigenlandse priesters en religieuzen. De celibaatsverplichting was daarbij de grootste hinderpaal. De resultaten waren aanvankelijk gering, maar men is van mening dat de seminaries goed opgeleide leken hebben voortgebracht die daarna invloedrijke functies zijn gaan vervullen. Naast eigenlandse priesters, die pastorale taken overnamen, kwamen er geleidelijk ook eigenlandse zusters, broeders en fraters. Bij orden en congregaties van priesters bestond een grote aarzeling, en bij enkelen zelfs een principiële weigering, om eigenlandse kandidaten op te nemen. Het belangrijkste argument was dat men zich geroepen voelde een eigenlandse kerk op te bouwen met een eigenlandse diocesane clerus en eigenlandse zuster- en broedercongregaties. Veel hulp werd daarom verleend aan eigenlandse congregaties. Na verloop van tijd gingen de meeste buitenlandse congregaties toch eigenlandse kandidaten aannemen, vaak op aandringen van de bisschop, maar ook omdat de 'internationalisering' van de orde of congregatie van grote waarde werd geacht voor de eigen religieuze gemeenschap. Fraters stonden meestal voor de klas en broeders waren bezig met landbouw, veeteelt, tuinbouw,

Na het openstellen in 1854 van Japan voor westerse handelaren volgden in 1857 de missionarissen. Een missiezuster geeft zangles. (foto: КЛІВ/КДС)

irrigatie, drinkwater, elektriciteit, drukkerijen enzovoort. Op de missiepost waren vaak timmerwerkplaatsen, smederijen en steenbakkerijen. Jongens leerden hier een vak. Zusters waren vooral actief in het onderwijs en in de gezondheidszorg. Er was een ontwikkeling naar een meer structurele aanpak van de noden. Dit werd mogelijk omdat in de jaren zestig steeds meer fondsen voor ontwikkelingsprojecten beschikbaar kwamen. De gezondheidszorg werd professioneler en er kwam aandacht voor preventieve gezondheidszorg. Opvallend is hoe gemakkelijk en harmonisch dit ontwikkelingswerk ingepast werd in het geheel van de pastorale activiteiten. Men sprak van een 'totaal-pastoraal' voor zowel de geestelijke als de maatschappelijke bevrijding van de mens. Deze onderwerpen zijn slechts voorbeelden van wat de interviews aan informatie over de missionering overzee te bieden hebben. Zij werpen een bijzonder licht op de periode van 'kerkplanting' overzee in de geschiedenis van de katholieke kerk.

PUBLICATIES

De serie *Missieverhalen. Interviews met missionarissen* bestaat nu uit vier delen: deel 1 Indonesië (235 abstracts), deel 2 Afrika (318 abstracts), deel 3 Amerika en Scandinavië (221 abstracts) en deel 4 Azië en Oceanië (127 abstracts). De delen zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van de КММ: p/a Katholiek Documentatie Centrum (КДС), Postbus 9100, 6500 HC Nijmegen, tel. 024-361 1971, jawill@kdc.ru.nl.

Jan Willemsen

Katholiek Documentatie Centrum
Drs. J.Th.W. Willemsen is secretaris
van de KomMissieMemoires.

KLİB

OPLOSSINGEN

• FOTO 2 • Feestdiner bij gelegenheid van de promotie van de Nijmeegse classicus J.M.G.M. Brinkhoff in 1935. Brinkhoff zit op de foto rechts aan tafel.

• FOTO 3 • Medisch-Hygiënische Cursus voor missionarissen ter voorbereiding van hun uitzending naar de missie. De cursus-

1.

2.

3.

sen werden van 1928 tot 1971 verzorgd door Memisa in het Franciscusziekenhuis te Rotterdam. In het midden van de voorste rij zit deken B.G. Henning van Rotterdam. Rechts naast hem de chirurg P.A. Vos, cursusleider, en C.A.A. Minderop, huisarts te Rotterdam. De foto is gemaakt in de tweede helft van de jaren zestig.

NIEUWE FOTO'S

Wij laten graag weer een aantal foto's zien waarvan nadere identificatie gewenst is. Van foto 2 weten we dat deze is gemaakt door fotograaf Nauta uit Den Burg (Texel). Als u een antwoord heeft op één of meer van de vijf vragen: wie, wat, waar, wanneer en waarom, kunt u dat doorgeven aan:

KDC/KLIB
t.a.v. Ellen Brok
Postbus 9100
6500 HA Nijmegen
Tel. 024-361 2741
Fax 024-361 5944
E-mail E.Brok@kdc.ru.nl

Instituut voor Oosters Christendom
Instituut voor de bestudering van het 'Oosters Christendom',
zowel in Oost-Europa als in het Midden-Oosten en in de diaspora
Erasmusplein 1, 6525 HT Nijmegen
telefoon 024-361 5603, fax 024-361 5684
www.ru.nl/ivoc, secretariaat@ivoc.ru.nl

Dienstencentrum Kloosterarchieven in Nederland
Assistentie en advies aan orden en congregaties bij het beheer van hun archieven
Erasmuslaan 36, 6525 GG Nijmegen
telefoon 024-361 2445
M.Arendsen@12move.nl

KASKI beleidsonderzoek naar godsdienst en levensbeschouwing
Bureau voor onderzoek en advies voor religie en samenleving
Samenwerkingsverband met de Radboud Universiteit
Toernooiveld 5, 6525 ED Nijmegen
Postbus 6656, 6503 GD Nijmegen
telefoon 024-365 3531
info@kaski.ru.nl, www.kaski.ru.nl

Katholiek Documentatie Centrum
Documentatie over het Nederlandse katholicisme sinds de negentiende eeuw
Erasmuslaan 36, 6525 GG Nijmegen
Postbus 9100, 6500 HA Nijmegen
telefoon 024-361 2412, fax 024-361 2403
secretariaat@kdc.ru.nl, www.kdc.ru.nl

Nijmeegs Instituut voor Missiologie
Centrum voor de studie van niet-westers christendom en voor de bevordering van de Noord-Zuid dialoog in kerk en theologie
Erasmusplein 1, 6525 HT Nijmegen
Postbus 9103, 6500 HD Nijmegen
telefoon 024-361 2727
www.ru.nl/nim

Soeterbeeck Programma
Programma ter bevordering van reflectie, conversatie en debat over wetenschap, samenleving en levensbeschouwing
Erasmusplein 1, 6525 HT Nijmegen
Postbus 32, 6500 AA Nijmegen
telefoon 024-361 5555, fax 024-361 2041
info@soeterbeeck.ru.nl, www.soeterbeeck.ru.nl

Titus Brandsma Instituut
Instituut voor de studie van spiritualiteit en mystiek
Erasmusplein 1, 6525 HT Nijmegen
telefoon 024-361 2162, fax 024-361 2151
info@tbi.ru.nl, www.ru.nl/tbi

IVOC

CONGRESSEN

H. Teule, directeur van het IVOC, verbleef van 19 september tot 12 oktober in Libanon en Syrië. Het doel van de reis was deelname aan het Symposium Syriacum en de Conference on Christian Arabic Studies, de twee belangrijke vakcongressen op het gebied van theologie en literatuur van de Syrisch- en Arabisch-talige christenen.

De congressen vonden plaats te Kaslik en Beirouth. Tijdens de openingssessie van de Conference on Christian Arabic Studies werd aan prof.dr. Samir Khalil Samir SJ, autoriteit op het gebied van christelijk Arabisch en directeur van het CEDRAC (Centre de recherches arabes chrétiennes, Université St. Joseph, Beirouth), een feestbundel aangeboden die H. Teule samen met prof. Rifaat Ebied (Sydney) geredigeerd had. Na afloop van het congres werd een samenwerkingsovereenkomst ondertekend tussen het Cedrac en het IVOC met betrekking tot uitwisseling van studenten, begeleiding van thesissen en het opzetten een gezamenlijk onderzoeksprogramma. Doelstelling van de reis naar Syrië was het bestuderen van de laatste ontwikkelingen binnen de christelijke gemeenschappen, vooral het vraagstuk van de emigratie. Tevens werd informatie verzameld met betrekking tot de christelijke kerken in Irak en de situatie van Iraaks-christelijke vluchtelingen in Damascus en Noordoost-Syrië.

PROSPEKT PLUS

In het kader van het uitwisselingsproject *Prospekt Plus* verbleef van 18 oktober tot 22 november 2004 Gregory Kessel in Nijmegen. Deze studeerde geschiedenis en theorie van wereldculturen aan de filosofische faculteit van de Moskouse Staatsuniversiteit

en is momenteel student en docent Syrisch en Hebreeuws aan de Moskouse Geestelijke Academie. Tijdens zijn onderzoeksverblijf in Nijmegen wil Gregory Kessel zijn proefschrift over Syrisch ascetisme voorbereiden.

KDC

BRABANTSE ONDERWIJSMAN

Onlangs is verschenen in de reeks Scripta van het KDC *Niet tevreden met quasikennis*, over de Brabantse 'onderwijsman' J.W.C. Aarts. Zijn hele leven was drs. Jos. W.C. Aarts (1904-1989) in hoofd- en nevenfuncties werkzaam in het onderwijs: als (hoofd)onderwijzer in Valkenswaard, Bergeijk en Eindhoven, als rijksinspecteur van het lager onderwijs in Tilburg, als docent pedagogiek in het voortgezet onderwijs, aan de opleiding voor gymnastiekleraren in Den Bosch en aan de pedagogiekopleiding van de Katholieke Leergangen. Hij nam ook het initiatief voor de oprichting van de Academie voor school- en beroepskeuze 'Mens-Arbeid' in 1967 in Tilburg. *Niet tevreden met quasikennis* levert een belangrijke bijdrage aan de Brabantse onderwijsgeschiedenis gezien vanuit het perspectief van een enkele persoon. In de volgende aflevering van *Erasmusplein* zal er meer aandacht besteed worden aan dit boek.

NIM

PRIJS

De Pauline Jaricot Prijs, ingesteld door Missio ter bevordering van de aandacht voor missionaire thema's, is dit jaar toegekend aan drs. Frans Dokman, directiemedewerker van het NIM, voor zijn doctoraalscriptie 'Allemaal anders denkenden, allemaal andersgelovigen'. Bisschop Muskens van Breda heeft de prijs uitgereikt tijdens de opening van de Wereldmissiemaand op 1 oktober. In de scriptie wordt vanuit een Afrikaans perspectief ingegaan op de relatie tussen religie en intercultureel bedrijfsmanagement.

INTERNATIONAL ASSOCIATION OF MISSION STUDIES

Vanaf 1 november 2004 voert het NIM het secretariaat van de International Association of Mission Studies (IAMS). Drs. Frans Dokman heeft de functie van General Secretary aanvaard. IAMS is een oecumenische associatie waarvan de leden, zowel individuen als instituten, zich op academisch niveau bezighouden met missiologie of een aangrenzend vakgebied. Een van de oprichters van IAMS is emeritus hoogleraar missiologie prof.dr. A. Camps. Voor meer informatie over de activiteiten, doelstellingen en geschiedenis van IAMS zie www.missionstudies.org.

SOETERBEECK PROGRAMMA

SEMINAR

Charisma en Onttovering
21 januari 2005, 10.30-16.30 uur
Studiecentrum Soeterbeeck,
Ravenstein
Deelname: € 30,-/20,- (medewerkers en studenten Radboud Universiteit), inclusief voorbereidend cahier en consumpties.
Reserveren: (024) 361 5555 of

www.ru.nl/soeterbeeckprogramma

De socioloog Max Weber heeft de aanzet gegeven voor moderne theorieën over charisma. De filosoof Antoon Braeckman zet de opvattingen over charisma van Max Weber uiteen. Bijzonder hoogleraar filosofie Wil Derkse spreekt over onttovering en en wetenschap. Hoogleraar godsdienstsociologie Henk Tieleman zal laten zien dat ook religie bijdraagt aan onttovering van de wereld. Hoogleraar filosofie Grahame Lock zal de balans opmaken: kunnen we na de desastreuze uitwerking van charisma in de twintigste eeuw positieve verwachtingen hebben van charisma?

LEZINGENREEKSEN

Corresponderende denkers

In Den Haag en Wageningen Vier avondlezingen over de briefwisselingen van Erasmus en Luther, Nietzsche en Von Meysenbug, Arendt en Heidegger, Russel en Wittgenstein.

Charisma. De fascinatie van leiders

In Tilburg, Wittern en Zwolle Vier avondlezingen over de aantrekkingskracht van grote leiders in politiek, religie en bedrijfsleven. De fascinatie voor charismatische personen begint heel eenvoudig: je gaat luisteren en je blijft luisteren. Maar het verklaren van deze fascinatie is ingewikkeld.

Bewustzijn

In Den Bosch en Nijmegen Vier avondlezingen over wat er gebeurt in ons brein als we iets snappen, als we iets prachtig vinden, als ons geweten spreekt en als we religieus geraakt worden. Deze vragen worden vanuit meerdere perspectieven uitgediept.

Voor data en prijzen: (024) 361 5555 of www.ru.nl/soeterbeeckprogramma.